

ERIC VANHAUTE

Hoofddocent Vakgroep Nieuwste Geschiedenis, Universiteit Gent

## HET DEBAT DAT ER GEEN WAS

*Sociale stratificatie in de geschiedschrijving*

"Zoals in alle gemeenschappen ter wereld werd zo de dorps-hiërarchie uitgedrukt in het uitsluiten van sommige groepen van bepaalde kennis, in het bezitten van bepaalde gebruiksvoorwerpen, in het eten van bepaald voedsel en in het wonen in bepaalde huizen".

(Geert Mak, *Hoe God verdween uit Jorwerd*)

### Vier musketiers

In 1976 publiceerde Jos De Belder een vernietigende kritiek op het tot dan dominant historisch onderzoek naar sociale stratificatie. Onder impuls van de Parijse historici Daumard, Labrousse en Mousnier werden grote onderzoeksprojecten opgezet om via het verzamelen en tellen van zoveel mogelijk sociale data, de sociale piramides te reconstrueren. Aan die projecten lagen twee principes ten grondslag: a) 'nationale' samenlevingen zijn te typeren volgens een 'klasse'- of een 'standen' model (*systèmes de classes* of *systèmes d'ordres*), b) de beroepstitels zijn sociale gegevens en kunnen geordend worden in een *vooraf* uitgetekende socio-professionele hiërarchie. Beide uitgangspunten werden door De Belder onderuit gehaald. Hij lichtte toe dat "de enthousiaste invoering van de kwantitatieve methode in de sociale geschiedenis een ernstige bezinning over de reconstructie van de opbouw van de sociale piramide heeft gehinderd" (De Belder, 1976, 259). Zo lag het voor de hand dat vooraf uitgetekende sociale verdelingen via een 'hiërarchiseren' van de beroepen zouden worden bevestigd. Of zoals De Belder schreef over de befaamde studie van Daumard die de sociale structuur analyseert van Parijs in de eerste helft van de 19de eeuw: "Hier nam zij haar wensen voor werkelijkheid" (Ibidem, 264). "Professionele groepen zijn geen sociale groepen", dit heeft hij in zijn doctoraatsonderzoek over Antwerpen rondom 1800 overtuigend aangetoond.

De bijdrage van De Belder markeerde eveneens een keerpunt in de geschiedenis van het Gentse Seminarie voor Nieuwste Geschiedenis. Onder leiding van Jan Dhondt vatten in 1960 Herman Balthazar, Jos De Belder, Jules Hannes en Jules Verhulst 'als de vier musketiers in dienst van het te bouwen koninkrijk van de kwantitatieve geschiedenis' (dixit H. Balthazar) enthousiast en solidair het onderzoek aan naar de sociale samenstelling van de 19de-eeuwse stedelijke burgerij. In navolging van de Franse voorbeelden werden in de eerste plaats de documenten van Registratie en Domeinen gebruikt (erfenisaangiften, testamenten, huwelijkscontracten), aangevuld met de registers van de bevolking en met fiscale en electorale bronnen. Enkele jaren later al volgde de

eerste ontzuivering. De Franse historici gingen in hun ophefmakende boeken nogal snel over enkele basisproblemen van historische kritiek heen, inzonderheid betreffende de aard van het collectieve gedrag van de lokale bourgeoisieën. De doctoraatsverhandelingen van Jules Hannes (1969), Herman Balthazar (1970) en Jules Verhelst (1972) zijn een verdere vertaling en invulling van de basiskritieken op de Franse structuralistische school (zie Hannes, 1971; Balthazar, 1971; Verhelst, 1975). Voortbouwend op die kritieken, beoogde het doctoraatsonderzoek van Jos De Belder een theoretisch en conceptueel alternatief aan te reiken.

#### Het vroegtijdig einde van een debat

Meteen zette de bijdrage van Jos De Belder een punt achter een debat dat, hoewel al van respectabele leeftijd, in de Lage Landen in feite maar net op kruissnelheid kwam. Dat debat spitte zich toe op de vraag of de Nederlandse samenleving in de 19de eeuw een klassensamenleving met standkenmerken dan wel een standenmaatschappij met klassenkenmerken was. Naar goed Frans voorbeeld werd gepoogd die vraag te beantwoorden door het opstellen van een beroepshiërarchie (Giele en Van Oenen, 1974). Net zoals De Belder stelden Lucassen en Trienekens als alternatief een onderzoek op individuele basis voor. Immers, "het op grond van volkstellingen beroepen tellen en vervolgens tot klassen formeren is onzes inziens dan ook voor de sociale stratificatie van Nederland in de 19de eeuw een zinloze bezigheid" (Lucassen en Trienekens, 1978, 287). In hoeverre valt een hiërarchie op basis van bezit of inkomen samen met een sociale ordening gebaseerd op de waardering van een aantal sociale rollen? Wanneer vallen deze hiërarchieën goeddeels samen en wanneer komen zij met elkaar in conflict? Dit waren de onderzoeksvragen die het op individuele leest geschoeide onderzoek zou moeten beantwoorden. Hiertoe is het bijeenbrengen van zoveel mogelijk beroepsgegevens én bezits- en inkomensbronnen per individu/huishouden een noodzaak. Het nadeel van deze down-top benadering is dat zij bijzonder tijdrovend en arbeidsintensief is. De hoop op een veralgemenende analyse van de collectieve gedragingen van sociale groepen mocht echter niet worden opgegeven. Met het vermenigvuldigen van gevalsstudies en met in 'teamwork' opgezet onderzoek zou de lokale schaal overstegen worden (Lucassen en Trienekens, 1978, 288; De Belder, 1976, 277).

#### Ieder zijn casus

Zover is het nooit gekomen, tenminste wat dat gecoördineerd onderzoek betreft. Behalve de bekende afkeer van de historicus om in ruimere groepsverbanden samen te werken en de methodologische problemen van de dataverzameling en -verwerking op grote schaal, was er de weerbarstigheid van het primordiale werkmiddel van de historicus, de bron. Het onderzoek naar lokale sociale structuren dat in de jaren 1980 werd voorgesteld of opgestart, is een rechtstreekse erfgenaam van de eerder gevoerde discussies. Ofwel werd geopteerd voor het verfijnen van de beroepsvermeldingen aan de hand van fiscale lijsten (De Meere, 1979; Kooij, 1987, 34-46; Kooij, 1993, 145-159), ofwel werd de oproep gevolgd de data op nominatieve schaal te integreren en te verwerken (Van Zanden en Van der Veen, 1984; Vanhaute, 1992, 283-297; Bevaart, 1997).

De historische oefeningen die De Belder in die jaren in Gent coördineerde waren bedoeld om een onderzoeksraster te ontwerpen, dat voldoende rekening hield met de beschikbare lokale bronnen, met de bronnenmaker en met de historische context. Al deze pogingen mondden uit in een arbeidsopslopend gevecht met de bronnen. Eén zaak werd wel duidelijk: elke bron diende op zijn eigen merites beoordeeld te worden, van een algemeen onderzoekssjabloon was geen sprake meer. Regelmatig werd nog de ambitie verwoord om op zoek te gaan naar een op gestandaardiseerde wijze te bewerken bronnenreeksen (beroepenreeksen, lijsten van de hoofdelijke omslag, onroerend bezit, cfr. Van Zanden en Van der Veen, 1984). Elke gevalstudie maakte echter duidelijk dat tijd en plaats in de kritiek op de bronnen van doorslaggevend belang waren en blijven (Vanhaute, 1992, 370-374). In de versnippering die het sociaal-historisch onderzoek in de jaren 1980 onderging, werd de hoop op een geüniformeerd onderzoeksraster meer en meer ondergesneeuwd.

### Brengen de sociologen redding?

Van deze terugtrekkende beweging was in het land der sociologen weinig te merken. Dit heeft te maken met de bijzonder hardnekkige erfenis van de Amerikaanse structureel-functionalistische benadering. Weber werd hier gebruikt om aan te tonen dat de oude marxistische klassenrelaties in een open samenleving als de Amerikaanse vanaf de jaren 1950 geen criterium van onderscheid meer waren (Kerbo, 1991, 126-158; Duijvendak en Kooij, 1992, 51-59). De aandacht verschoof naar de status en naar de aan die status ten grondslag liggende waarde- en rolpatronen. Die individualiserende benadering hechtte veel belang aan het prestige van beroepen en aan sociale mobiliteit. De achterliggende gedachte was dat in de 20ste-eeuwse (westerse) samenleving sociale stijging en daling minder structurele en institutionele remmingen kende dan daarvoor. Zo zou het belang van de sociale groep/klasse en van de tegenstellingen tussen groepen/klassen steeds geringer worden. Globaliserende benaderingen vertrekkend vanuit het moderniseringsperspectief dienden deze these te onderbouwen. Het recent sociologisch onderzoek formuleert uiteenlopende kritieken op het al te eenvoudig moderniseringsparadigma. Samengevat worden volgende vragen gesteld bij het binnen de sociologische literatuur dominante stratificatieverhaal.

1. Heeft er zoiets bestaan als een algemene trend naar een meer 'open' samenleving, waarin de vrije individuele keuze meer kansen kreeg? De individualisering van de huwelijks- en arbeidsmarkt zou een meer optimale allocatie van de arbeidskracht en een verzachting van de sociale spanningen tot gevolg hebben. Dit legitimeert dan weer de keuze voor het 'open' westers samenlevingsmodel. Onder meer Erikson en Goldthorpe (1992) hebben deze moderniseringstheorie bestreden. Nergens blijkt uit comparatieve analyses dat er zoiets bestaat als een universele trend naar een vrijere samenleving, tenminste tot de tweede helft van deze eeuw. Deze stelling wordt bevestigd in een casuonderzoek over de Nederlandse provincie Utrecht (Van Leeuwen en Maas, 1997).

2. Welke invloed gaat er uit van de overgang van een op massaproductie gebaseerde fordistische samenleving naar een post-fordistische arbeidsverdeling? Esping-Andersen (1993, o.a. 239-241) wijst er op dat het wegvallen van oude scheidslijnen niet betekent

dat er geen structurele processen van groepsvorming meer plaatsvinden. Ten eerste ziet zij de vorming van een nieuwe onderklasse, werkzaam in de collectieve diensten. Ten tweede blijft de top van de arbeidsmarkt even gesloten als in het verleden. Ten derde wordt de sociale hiërarchie 'vervrouwelijkt', zeker in de onderste regionen.

3. In hoeverre blijven de structuralistische, sterk gedepersonaliseerde benaderingen van sociale stratificatie overeind wanneer de sociale verschillen tussen man en vrouw worden ingebracht (Crompton en Mann, 1986; Milkman en Townsley, 1994)? De vrouw kwam alleen in beeld wanneer zij een positie bekleedde op de externe arbeidsmarkt en dan nog werd haar positie vaak in functie geplaatst van die van de mannelijke 'kostwinner'. De vrouw krijgt in het stratificatieprentje maar een plaats door een individualisering van de professionele data. Dit staat haaks op de 'traditionele' benaderingen van maatschappij en huishouden. Zoals Milkman en Townsley argumenteren (1994, 608-609), noodzaakt de inbreng van het gender-perspectief een grondige herziening van basisbegrippen als markt, werkplaats, huishouden, klasse, economie en sociale hiërarchie.

4. In welke mate brengt geïndividualiseerd onderzoek naar de levensloop of naar de familiegeschiedenis correcties aan bij de veralgemenende, structuralistische benaderingen? A.C. Kerckhoff (1996, XI-XIII) stelt dat de keuzen die het individu maakt in sterke mate bepaald worden door drie ervaringen: de sociale afkomst, de opvoeding en de eerste werkervaringen. Hiermee rekening houdend kan worden nagegaan op welke wijze verschillende geboortecohorten zich gedragen hebben binnen een bepaald systeem van sociale hiërarchie. Zo worden individuele levenslopen gereconstrueerd in relatie tot huishoudvorming. D. Bertaux en P. Thompson (1997, 1-13) schuiven het 'kwalitatieve' diepte-interview naar voren als een alternatief voor de te gestroomlijnde, voorgestructureerde 'kwantificerende' enquêtes. Het casusonderzoek mist in hun woorden weliswaar de kracht van de statistische significantie, maar kan door een combinatie van hypothese, observatie en interpretatie vele processen van sociale mobiliteit diepgaander verklaren.

5. In hoeverre gaat de vorming van sociale groepen samen met verschuivingen in de machtsrelaties in het economisch wereldsysteem? Essentieel in een mondiale analyse is de erkenning dat sociale ongelijkheid niet alleen een gevolg is van de plaats die ingenomen wordt op de werkvloer, maar eveneens van de positie die bekleed wordt op de marktplaats (Kerbo, 1991, 494-523; Arrighi, Hopkins en Wallerstein, 1983, 302-303). Omdat die marktrelaties geënt zijn op een internationale arbeidsverdeling, maakt de geografische positie van de actoren veel uit voor de mogelijkheden van sociale groepsvorming (het centrum, de periferie of ergens tussenin). Een analyse op basis van (een vergelijking van) maatschappijtypes, zo populair in de sociologische traditie, komt geenszins tegemoet aan de noodzaak een inzicht te krijgen in de werking van een per definitie grensoverschrijdend economisch systeem.

Daar waar vele van de kritische bedenkingen wellicht op een welwillend oor kunnen rekenen, blijven voor het historisch onderzoek twee basisvragen overeind: a) wat is de wenselijkheid/validiteit van een generaliserend stratificatiemodel, b) welke bron is betrouwbaar genoeg om een objectiverende analyse te kunnen opzetten?

De bero

Het zich  
het geva  
eerste p  
Nog ste  
hiërarch  
sociolog  
sen, 199  
Gribaud  
informa  
het non  
adminis  
adminis  
van de a  
opgestel  
Het den  
Ook de  
diffëren  
de invlc  
auteurs  
indigène  
hebben  
Een 'de  
De met  
vlucht  
stellen,  
onderzo  
nopen  
huwelij  
delijk v  
Het lijk  
methoc  
doolho

... of n

Zover  
waard l  
in een  
vaak ui  
geval i  
kunne  
worder  
In het  
nale fo

Het zich inschrijven in naar veralgemening strevende onderzoeksprojecten vergroot het gevaar in een oude val te trappen: het probleemloos objectiveren van wat in de eerste plaats 'sociale' data zijn. Dit geldt in de eerste plaats voor de beroepsaanduidingen. Nog steeds zijn zij vaak tegelijkertijd de bron van informatie en de basis van de sociale hiërarchisering, een tautologie waar Jos De Belder al op heeft gewezen. Heel wat sociologisch onderzoek schijnt niet uit deze vicieuze cirkel te geraken (Esping-Andersen, 1993). Ook in de geschiedschrijving blijft het gevaar om de hoek schuilen.

Gribaudo en Blum (1993) duiden drie niveaus van analyse aan die telkens de intrinsieke informatieve waarde vervormen die in de beroepsaanduiding vervat zit. Het eerste is het nominatieve niveau. Immers, de aanduiding in de bron is al het gevolg van een administratieve handeling, uitgevoerd volgens een aantal, veelal niet gespecificeerde administratieve en ideologische maatstaven. Het tweede niveau is dat van de codering, van de aggregatie, van het samenvoegen van de gegevens in tabellen. Het veelal vooraf opgestelde raamwerk modelleert de data en vlakt onvermijdelijk de werkelijkheid uit. Het derde niveau betreft het inpassen van de beroepsstatistieken in stratificatiemodellen. Ook deze modellen predestineren een ordening van de gegevens. "Des classements différents entraînent des conclusions différents" (Gribaudo en Blum, 1993, 984). Om de invloed van een verwerkingsmethode zo veel mogelijk uit te gommen, pleiten de auteurs voor het behoud van de originele beroepsaanduidingen, voor een *taxinomie indigène*. Zo hopen zij de wet van de grote getallen te omzeilen en willen zij aandacht hebben voor de vele 'restgroepen'.

Een 'deconstructie' van de statistische techniek is op eender welk moment welkom. De methode van de gemiddelden en de kruistabellen verlaten lijkt echter meer op een vlucht vooruit. Daarbij, de inventariserende werkwijze die Gribaudo en Blum voorstellen, lost vele door hen opgeworpen vragen niet op. Ten eerste blijft ook in hun onderzoek de vraag naar de 'inhoud' van elke individuele verklaring open. Ten tweede nopen de enorme aantallen gegevens (zij inventariseerden 43.000 verklaringen in huwelijksakten) tot een of andere vorm van structurering. Ten derde blijft het onduidelijk wat met de bijna 1500 verschillende beroepsvermeldingen moet worden gedaan. Het lijkt dat een gerechtvaardigde vraag naar een kritische analyse van de statistische methode en van het statistisch discours hier uitgeeft, zoals wel meer gebeurt, op een doolhof van doodlopende steegjes.

... of nieuwe coderingen.

Zover hoeft het niet te komen. Indien de basisgegevens zo gedetailleerd mogelijk bewaard blijven, staat niets een codering van de titels in de weg. Zo toont Mandemakers in een oefening aan dat de bijna 2600 titels die hij heeft gecodeerd, volgens diverse, vaak uiteenlopend criteria kunnen worden gegroepeerd (Mandemakers, 1995). In dit geval is het de onderzoeksvraag die de verwerking stuurt, en niet omgekeerd. Data kunnen worden gecontroleerd, criteria kunnen worden vergeleken, alternatieven kunnen worden uitgetest.

In het licht van dit alles wekt het op zijn minst verwondering dat er op het internationale forum van historici nieuwe oproepen circuleren om te komen tot een internatio-

nale standaard voor beroepscodes. HISCO, of *Historical International Standard Coding of Occupations*, wil een wereldstandaard worden van professionele aanduidingen (*Historical International Standard Coding of Occupations*, 1998). Alle stappen in de richting van comparatief onderzoek dienen te worden toegejuicht. Indien dit echter ten koste moet gaan van de betrouwbaarheid van de te verwerken data, en dat is het geval wanneer een sociaal gegeven als een beroepsaanduiding uit de context van plaats en tijd wordt gehaald, lopen we het risico alle bakens uit het oog te verliezen en te verzanden in een grenzeloze vlakte.

De in de jaren 1980 aanzwellende kritiek op de statistische bronnen en het ongeloof in veralgemenende stratificatiemodellen hebben soms geleid tot een algehele afwijzing van objectiverende potenties van de economische en demografische tellingen. De nadruk komt dan te liggen op een onderzoek naar de verhouding tussen descriptieve en prescriptieve ondertonen van de bron (Van den Eeckhout en Scholliers, 1998). Het leidt geen twijfel dat ter reconstructie van sociale identiteiten de kennis van het sociale vocabularium van een gegeven samenleving noodzakelijk is. Maar zoals Peter Burke benadrukt, die kennis is nodig, maar niet voldoende. Om een pointillistische analyse te overstijgen is een *outsiders model* ter confrontatie van de door tijdgenoten opgetekende data noodzakelijk (Burke, 1992, 10-12). Is er een tussenweg tussen de doolhof en de monotonie, tussen de verstikkende hyperkritiek en de uitvlakkende veralgemening?

#### Van lagen naar cirkels

Stratificatie is een geologische metafoor die verwijst naar de gelaagde ligging van gesteenten. Die lagen volgen elkaar op in een welomschreven orde en zijn duidelijk van elkaar gescheiden. Hoogstwaarschijnlijk heeft dit beeld de sociale historiografie meer kwaad dan goed gedaan. Er wordt gezocht naar een ordening die maar bij hoge uitzondering met de werkelijkheid overeenstemde. Eerder dan lagen worden we geconfronteerd met groeppvorming op verschillende niveaus, in verschillende 'sferen'. Deze omsluiten mekaar als concentrische cirkels. Binnenin vinden we het individu, met zijn persoonlijke fysische en psychische vaardigheden. Dit individu beweegt zich binnen een aantal uitdijende contexten, die elke een grote invloed hebben op de levenswandel van de persoon: het huishouden, de arbeidsplaats, de lokaliteit, de 'nationale' gemeenschap, het wereldsysteem. Die sferen of contexten zijn op hun beurt nader te definiëren.

Onderstaand schema is een poging tot invulling van de diverse sferen. We maken een onderscheid tussen de intrinsieke kenmerken en de externe invloed van de niveaus. De eerste kolom vat per niveau de kenmerken samen die belangrijk zijn voor de groeppvorming. De tweede kolom geeft een aanduiding van de kanalen volgens dewelke die kenmerken de andere niveaus van groeppvorming beïnvloeden. Met andere woorden: de eerste groep bevat de kenmerken eigen aan het niveau, de tweede groep somt kenmerken op die hiervan zijn afgeleid.

# GROEPSVORMING

| Niveau<br>(sfeer/context)     | Kenmerken<br>van het niveau?                                                                | Invloed<br>op andere niveaus?                                                                                     |
|-------------------------------|---------------------------------------------------------------------------------------------|-------------------------------------------------------------------------------------------------------------------|
| Individu                      | seks<br>leeftijd<br>fysisch en psychisch kapitaal                                           | individuele rechten<br>kansen op persoonlijke ontplooiing                                                         |
| Huishouden                    | afkomst, geboorteplaats<br>eigendom, inkomen<br>machtsverhoudingen<br>rangorde binnen gezin | sociaal en materieel 'startkapitaal'<br>interne regels en waarden                                                 |
| Arbeitsplaats/<br>Werkvloer   | productieverhoudingen<br>arbeidscultuur                                                     | arbeidspositie<br>inkomensmogelijkheden                                                                           |
| Lokaliteit/<br>Sociaal milieu | opvoeding, socialisatie<br>sociaal leven, vrije tijd                                        | groepsculturen<br>educatieve mogelijkheden                                                                        |
| Overheden                     | dorps- en staatsstructuren<br>burgerschap<br>religie<br>beschaving                          | collectieve rechten en plichten<br>maatschappelijke regulering<br>natievorming<br>culturele en religieuze waarden |
| Wereldsysteem                 | arbeidsverdeling op<br>mondiale schaal<br>marktrelaties centrum/<br>periferie               | positie binnen arbeidsverdeling/<br>marktketen                                                                    |

Bovenstaand schema is geen afgebakend heuristisch model, noch een vaststaand verklaringspatroon. Niettemin is de rangorde niet willekeurig. Alle niveaus zijn even relevant, maar niet even determinerend. Elke bijkomende sfeer impliceert de onderliggende contexten, op die wijze dat de meer omvattende niveaus niet kunnen begrepen worden zonder de lagere contexten. Van een vaste rangorde en een eenrichtingsverkeer is echter geen sprake. Een context kan maar worden begrepen in zijn relatie tot de andere contexten. In die zin kunnen we hier spreken van een relationeel model. Eerder dan een hiërarchisch geordend stratificatiemodel zien we hier een *matroesjkamodel*. De diverse sociale contexten passen in elkaar als een Russische poppenset. Een poppetje, van klein naar groot, krijgt in zo'n set maar betekenis in verhouding tot de andere poppen. Het zijn echter wel de grotere poppen die de kleinere zusjes of broertjes omvatten: alle onderdelen zijn even belangrijk, maar niet gelijkwaardig. Welke onderzoeksvraag er ook wordt gesteld, welke methodologische keuze er ook wordt gemaakt, een dergelijk model helpt om die vraag, die keuze steeds in zijn context(en) te plaatsen. Op die wijze vermijden we vast te geraken in een steeds nauwer steegje of te verdwalen in een eindeloze vlakke.

## Grenzen en contexten

Het gebruik van een dergelijk flexibel, relationeel model is niet vrijblijvend. Het heeft integendeel een aantal verrijkende consequenties. Ten eerste kan er voor de studie van sociale groepsvorming niet vertrokken te worden van een a priori model. Rekening houdend met het bestaan van van elkaar verschillende sociale contexten, kunnen ad hoc modellen opgebouwd worden ter afgrenzing en ter bestudering van sociale groepen.

Ten tweede is een in dualistische termen geformuleerde analyse niet meer nodig. Daar waar een stratificatiemodel vertrekt van een as met twee dimensies (breedte en hoogte) en van een tegenstelling tussen micro en macro, tussen subjectief en objectief, spelen in het matroesjkamodel de graduele verschuivingen en de intersubjectiviteit een bepalende rol (Van Dongen, 1993, 122-139).

Ten derde zijn in het matroesjkamodel de grenzen geen absolute scheidslijnen meer. Dit maakt het bestaan van grenzen niet minder belangrijk, integendeel. De vraag verschuift nu van wat zich *tussen* bepaalde grenzen bevindt naar wat zich *binnen* een grens bevindt. De grenzen zijn het interactiegebied waar de diverse sferen mekaar raken, soms botsen, soms samenvloeien.

Ten vierde kan een subject (persoon, huishouden, dorp...) niet meer bestudeerd worden zonder de vraag te stellen naar de diverse contexten die dat subject mee vorm geven, van klein naar groot. Er is geen dwingende noodzaak meer een subject volgens een absoluut model te classificeren. Diverse groepsbanden, diverse identiteiten kunnen samengaan al naargelang de grenzen van een context interfereren met die van andere sociale sferen.

Deze doorgedreven 'contextualisering' stelt de twee-eenheid tijd en plaats centraal. Binnen die tijd en binnen die plaats spelen de sociale contexten een bepalende rol. Die contexten verhouden zich tot elkaar van klein naar groot en zijn in die zin niet gelijkwaardig. Zonder de kennis van processen en structuren verliest de tijd/plaatsas zijn meer dan momentane betekenis. Dit alles sluit aan bij de originele ambities van de Gentse school, zoals deze vooral werden verwoord door Jos De Belder: enerzijds op zoek gaan naar de aard en het waarom van collectieve gedragingen van sociale groepen en anderzijds het contextualiseren van sociale hiërarchieën.

## Nogmaals: beroepen

Hoe gaan we, als voorbeeld, in deze optiek om met professionele data? Volgende vuistregels dienen in de analyse en bewerking aangehouden te worden (vgl. met Scott, 1996, 203-204). Ten eerste mogen de individuele data zo min mogelijk vooraf gecoördineerd worden. Een terugkoppeling naar de originele bron moet te allen tijde kunnen. Ten tweede moeten de beroepsopgaven zoveel mogelijk gekoppeld worden aan gegevens over sekse, leeftijd, huishoudvormen, arbeids- en inkomensmogelijkheden, religie, etniciteit etc. Ten derde moet in de mate van het mogelijke geopteerd worden voor een gedifferentieerde analyse. Dit wil zeggen: een keuze moet worden gemaakt uit de diverse analysemogelijkheden en die keuze moet geduid worden tegenover alternatieven. De eerder aangehaalde niveaus komen hier terug:

- a) individu: arbeidsinzet/ inkomensmogelijkheden; levensloop; de individuele percepties
- b) huishouden: verdeling arbeidsinzet/ inkomen; machtsverhoudingen binnen het gezin

c) bedrijf  
taal; toeg  
d) lokalite  
e) nation  
nale over  
f) wereld  
trum-pe

Dit kan  
a) indivi  
van het l  
b) huish  
allocatie  
c) bedrij  
miliale a  
d) lokal  
e) natie  
f) werel  
plaats in

Een mu  
zo verfi  
andere  
enerzij  
nele da  
lijkheid  
gekeke  
politiel  
externe  
process  
lisering  
opwer

Catego

In de  
in (Kir  
postm  
die hu  
liezen  
zijn v  
zijn re  
voora  
Tilly  
heid.  
voork

- c) bedrijf: arbeidsverhoudingen op de werkvloer; machtsverhoudingen arbeid/kapitaal; toegang tot productiemiddelen (land)
- d) lokaliteit: sociaal-economische structuur; vormgeving ervan door de lokale overheden
- e) nationale context: sociaal-economische structuur; vormgeving ervan door de nationale overheden
- f) wereldsysteem: sociaal-economische verhoudingen volgens de dubbele as: plaats (centrum-periferie) en tijd (verandering en stagnatie).

Dit kan verduidelijkt worden met het voorbeeld van een Vlaamse boer, anno 1900.

- a) individu: de individuele kansen/mogelijkheden; opstarten van het bedrijf, opbouw van het bedrijf tijdens de levensloop
- b) huishouden: steun vanuit ouderlijk gezin, opbouw eigen gezin, huishoudgrootte, allocatie van arbeid, verdeling van inkomens
- c) bedrijf: bezit productiemiddelen; verhoudingen met eigenaars, dienstpersoneel, familiale arbeidskrachten
- d) lokaliteit: de regulering van de dorpsamenleving; wetten, normen, regels
- e) natie: de regulering van de nationale samenleving; wetten, normen, regels
- f) wereldsysteem: de vraag naar, het aanbod van producten op de wereldmarkt; de plaats in de internationale productieketens

Een multivariabel gebruik van de bron staat voorop, mits de verwerking start van een zo verfijnd mogelijke schaal, en mits de onderzoeksvraag teruggekoppeld wordt aan de andere relevante contexten. Zo dienen de (schaarse) beroepsgegevens over vrouwen enerzijds gerelateerd te worden aan de totaliteit van de vrouwen en aan de professionele data over mannen. Anderzijds moet worden nagegaan op welke wijze die 'werkelijkheid' werd geconstrueerd en wie daar verantwoordelijk voor is. Vervolgens kan gekeken worden naar de relatie met huishoudvorming (bv. kostwinnersmodel), bedrijfs-politiek (bv. 'gendering' van bedrijfssectoren), lokale structuren (bv. waardering van externe arbeid), overheidsregulering (bv. ontradingspolitiek), economische reorganisatie-processen (bv. nieuwe sectoren). A priori homogenisering noch a posteriori individualisering bieden een uitkomst voor de vele vragen die de sociale geschiedschrijving opwerpt.

#### Categoriale ongelijkheid

In de recente sociologische literatuur is er een belangrijke beweging *bringing class back in* (Kirk, 1996; Scott, 1996). Deze stroming is vooral op te vatten als een kritiek op de postmoderne individualiseringsthese. Die stelt dat sociale groepen, meer bepaald deze die hun wortels vinden in ongelijke productieverhoudingen, hun interne cohesie verliezen. De nog bestaande vormen van ongelijkheid zouden daarom meer te verklaren zijn vanuit individuele verschillen dan vanuit het bestaan van sociale categorieën. In zijn recent boek *Durable Inequality* (Tilly, 1998) gaat Charles Tilly frontaal in tegen deze vooral in de Verenigde Staten populaire denkriching.

Tilly stelt duurzame ongelijkheid gelijk aan *categorical inequality*, categoriale ongelijkheid. Categorieën zijn asymmetrische, ongelijke sociale groepen die veelal in paren voorkomen en die maar ten opzichte van elkaar zijn te begrijpen (man/vrouw, blank/

zwart, burger/vreemdeling, kapitaalbezitter/bezitloze, kind/volwassene...). Waarom zijn sociale categorieën belangrijk in het begrijpen van maatschappelijke ongelijkheid? "The central argument runs like this: Large, significant inequalities in advantages among human beings correspond mainly to categorical differences (...) rather than to individual differences in attributes, propensities, or performances" (Tilly, 7). Categorieën hebben twee belangrijke functies in de bestendiging van duurzame ongelijkheid: 1) een categoriale structuur vergemakkelijkt de exploitatie door en/of het zich vestigen van (oude en/of nieuwe) bevoordeelde leden van een organisatie en 2) de hoge (transactie)kosten van een verandering van een categoriale orde bestendigen de bestaande verhoudingen of vergemakkelijken de introductie van bestaande verhoudingen in nieuwe omstandigheden (Tilly, 81). Met andere woorden: Tilly ontwaart vier basismechanismen die de categoriale ongelijkheid bestendigen: exploitatie (*exploitation*), opportuniteit (*opportunity hoarding*), overname (*emulation*) en aanpassing (*adaptation*). Exploitatie en opportuniteit zijn de twee belangrijkste mechanismen die de categoriale ongelijkheid vorm geven, de eerste in de vorm van surplusoverdracht ten voordele van de groep aan de macht (strategie van een elite), de tweede doordat leden van een bepaalde niet-elitaire groep toegang krijgen tot en eventueel een monopolie kunnen verwerven over een bepaalde maatschappelijke niche (bv. immigranten niches). Met andere woorden: zij grijpen de gelegenheid (strategie van een niet-elite). De twee andere mechanismen betonen de ongelijke relaties tussen groepen, ofwel door het overnemen van bestaande sociale verhoudingen in een nieuwe omgeving, ofwel door het zich aanpassen aan de nieuwe sociale orde. Eerder dan de oorzaak te zijn van sociale ongelijkheid, creëren deze mechanismen het organisatorische kader waarbinnen de ongelijkheid wordt bestendigd, gereproduceerd.

Tilly herhaalt het ten overvloede, de sociale categorieën in zijn verhaal zijn geen gesloten systemen. Zij krijgen maar vorm door de grenzen die ze delen met andere categorieën en door verbanden over de grenzen heen. Elk individu meet zich zo diverse identiteiten aan die maar een zin krijgen in hun verhouding tot andere vormen van identiteit. Categorieën zelf produceren geen duurzame ongelijkheid, zij doen dat maar in relatie tot andere categorieën. De sociale categorie is bijgevolg een relationeel begrip, wat noopt tot een specifieke benadering: "Relational analysis, as we shall see in detail, typically treats categories as problem-solving social interventions and/or by-products of social interactions" (p. 21).

De 'relationele benadering' van Tilly kent een groot gewicht toe aan omgevingsfactoren, aan de organisatie van de sociale clusters. Hoe diffuus die groepen vaak ook zijn, ze geven mee vorm aan de ambities en mogelijkheden van de individuen. De uitkomsten van de mechanismen die de ongelijkheid tussen categorieën bestendigen zijn wisselend in tijd en plaats. Met andere woorden: we moeten oog hebben voor historische recurrenties, zonder de specifieke tijd/plaatsbepaling uit het oog te verliezen. Zo spreekt de onderlinge verhouding tussen instellingen als huishouden, familie, lokale gemeenschap, centraal bestuur een voorname rol. *Stratification is a matter of degree* (Tilly, 29). Individueen en groepen bewegen zich zelden volgens de geometrisch paden in tweedimensionale stratificatiemodellen. Ruimtelijke metaforen als (horizontale en verticale) sociale mobiliteit verdoezelen vaak dat het niet individuen of welomlijnde groepen zijn die verschuiven, maar dat de ongelijkheid zich juist voordoet in de vorm van banden tussen categorieën, dat veranderingen in patronen van ongelijkheid een gevolg zijn van processen tussen groepen, dat verschillende vormen van ongelijkheid dezelfde

sociale gro  
die, in nav  
geheel van  
besluit met  
accumulati  
emulation  
they empl

"Pleiten v  
schrijving  
men de be  
argumente  
1980 (Soly  
niet worde  
text van o  
grafie vero  
Het is daa  
verengt to  
zicht van V  
tijdens de j  
namelijk h  
treien aan  
predikaat c  
sterven en  
schrijving

#### Literat

- ARRI  
WALLERS'  
of Class an  
Perspective"  
3, winter 19  
BALT  
inkomenson  
tische status  
nis, 1971, p  
BERT  
Pathways to  
Social Mobil  
BEVA  
land. Sociaa  
veau ten tij  
Sociale Ges  
BURK  
Early Mode  
Orders and S  
dies in Socia  
1992, pp. 1-

rom zijn id? "The among individual hebben en cate- in (oude e)kosten udingen standig- n die de portunity rtuniteit a geven, e macht re groep bepaalde ijpen de onneren e sociale nieuwe eze me- tendig,

sociale groepen anders kunnen organiseren. Hiermee sluit Tilly zich aan bij auteurs die, in navolging van E.P. Thompson, de sociale groep, de klasse willen zien als een geheel van sociale relaties, eerder dan een gegeven op zich (Reddy, 1992, 16-18). Hij besluit met de oproep: "Students of inequality must still examine whether such historical accumulations have such regularity and power that exploitation, opportunity hoarding, emulation and adaptation work differently depending on which categorical distinctions they employ" (Tilly, 241).

"Pleiten voor een theorie- en probleemgerichte, structurele en comparatieve geschied- schrijving betekent uiteraard niet dat men het microniveau mag verwaarlozen of dat men de beeldwereld van het historisch subject buiten beschouwing dient te laten," zo argumenteert Hugo Soly in een kritisch overzicht van de historiografie in de jaren 1980 (Soly, 1993, 47-48). Symbolen en waarden, de ervaringsgeschiedenis, het kan niet worden losgekoppeld van maatschappelijke structuren en processen, van een con- text van ongelijke machtsverhoudingen. Een theorie- en probleemgerichte historio- grafie veronderstelt onderbouwde, in een ruimer kader gesitueerde onderzoeksvragen. Het is daarom jammer dat het historisch debat, indien er al sprake van is, zich vaak verengt tot een uiteindelijk doodlopende *Methodenstreit*. Het rijk gestoffeerde over- zicht van Van den Eeckhout en Scholliers over de sociale geschiedschrijving in België tijdens de jaren 1980 en 1990 miste om deze reden zijn door de auteurs beoogde doel, namelijk het debat over de toekomst van de sociale geschiedschrijving in onze con- treien aanzwengelen (Van den Eeckhout en Scholliers, 1997). Het is niet echt het predikaat oud of nieuw wat er toe doet. Nog minder relevant is welke 'habits' moeten sterven en welke 'perspectives' de toekomst zouden brengen. Het pad van de geschied- schrijving lijkt wel geplaveid met non-debatten.

#### Literatuurlijst

- ARRIGHI (G.), HOPKINS (T.K.), WALLERSTEIN (I.), "Rethinking the Concepts of Class and Status-Group in a World-System Perspective", *Review Fernand Braudel Center*, VI, 3, winter 1983, pp. 283-304.
- BALTHAZAR (H.), "Fortuins- en inkomensonderzoek (XIXe-XXe eeuw). Een kritische status questionis", *Tijdschrift voor Geschiede- nis*, 1971, pp. 329-347.
- BERTAUX (D.), THOMPSON (P.), *Pathways to Social Class. A Qualitative Approach to Social Mobility*, Oxford, 1997.
- BEVAART (K.), "De piramide van Zuid- land. Sociaal-religieuze stratificatie op lokaal ni- veau ten tijde van de Doleantie", *Tijdschrift voor Sociale Geschiedenis*, 1997, 3, pp. 312-333.
- BURKE (P.), "The Language of Orders in Early Modern Europe", in M.L. BUSH, *Social Orders and Social Classes in Europe since 1500. Studies in Social Stratification*, London - New-York, 1992, pp. 1-12.
- CROMPTON (R.), MANN (M.), *Gender and Stratification*, Cambridge, 1986.
- DE BELDER (J.), "Beroep of bezit als cri- terium voor de sociale doorsnede. Een aanzet tot uniformisering van reconstructiemethoden", *Tijd- schrift voor Sociale Geschiedenis*, 1976, 6, pp. 257-279.
- DE MEERE (J.M.M.), "Standen en klassen in een Noordhollands dorp", *Tijdschrift voor So- ciale Geschiedenis*, 1979, 15, pp. 245-264.
- DUIJVENDAK (M.), KOOIJ (P.), *Sociale Geschiedenis. Theorie en thema's*, Assen/maastricht, 1992.
- ERIKSON (R.), GOLDTHORPE (J.H.), *The Constant Flux. A Study of Class Mobility in Industrial Societies*, Oxford, 1992.
- ESPING-ANDERSEN (G.), *Changing Clas- ses. Stratification and Mobility in Post-Industrial Societies*, London, 1993.
- GIELE (J.), VAN OENEN (G.J.), "De so- ciale structuur van de Nederlandse samenleving

rond 1850", *Mededelingenblad Vereniging voor Sociale Geschiedenis*, 1974, 45, pp. 2-32.

GRIBAUDI (M.), BLUM (A.), "Des catégories aux liens individuels: l'analyse statistique de l'espace social", *Annales ESC*, 1990, n6, pp. 1365-1402. Vervolg in: "Les déclarations professionnelles. Pratiques, inscriptions, sources" *Annales ESC*, 1993, n4, pp. 987-995.

GRUSKY (D.B.) (ed.), *Social Stratification: Class, Race and Gender in Sociological Perspective*, Boulder, 1994.

HANNES (J.), "Kwantificatie en historische kritiek", *Tijdschrift voor Geschiedenis*, 1971, pp. 348-354.

*Historical International Standard Coding of Occupations (HISCO): Status Quo after Coding 500 Frequent Male Occupations*, Berlin, 1998 (Max Planck Institute for Human Development, HISMA Occasional Papers and Document Series no.3)

KERBO (H.R.), *Social Stratification and Inequality: Class Conflict in Historical and Comparative Perspective*, New York, 1991 (2 ed.)

KIRK (N.) (ed.), *Social Class and Marxism: Defences and Challenges*, Aldershot, 1996.

KERCKHOFF (A.C.) (ed.), *Generating Social Stratification: Toward a New Research Agenda*, Boulder, 1996.

KOOIJ (P.), *Groningen 1870-1914. Sociale verandering en economische ontwikkeling in een regionaal centrum*, Assen/Maastricht, 1987.

KOOIJ (P.) (red.), *Dorp naast een stad. Hoogkerk 1770-1914*, Assen, 1993.

LUCASSEN (J.), TRIENEKENS (G.), "Om de plaats in de kerk. Een onderzoek naar maatschappelijke ongelijkheid, voornamelijk in de 19de eeuw", *Tijdschrift voor Sociale Geschiedenis*, 1978, 14, pp. 239-304.

MANDEMAKERS (K.), *Negen classificaties voor 19de en 20ste eeuwse beroepstitels*, Amsterdam, 1995 (HISG-research paper 19).

MILKMAN (R.), TOWNSLEY (E.), "Gender and the Economy", in N.J. SMELZER en R. SWEDBERG (eds.), *The Handbook of Economic Sociology*, Princeton-New York, 1994, pp. 600-619.

REDDY (W.M.), "The Concept of Class", in M.L. BUSH, *Social Orders and Social Classes in Europe since 1500. Studies in Social Stratification*, London-New-York, 1992, pp. 13-25.

SCOTT (J.), *Stratification and Power. Structures of Class, Status and Command*, Cambridge, 1996.

SOLY (H.), "Geschiedenis in de jaren tachtig: wetenschap of verhaal?", in: T. VENCKELEER en W. VERBEKE, *Cultuurwetenschappen in beweging*, Leuven-Antwerpen, 1992, pp. 25-56.

TILLY (Ch.), *Durable Inequality*, Berkeley, 1998.

VAN DEN EECKHOUT (P.), SCHOLLIERS (P.), "Social History in Belgium: Old Habits and New Perspectives", *Tijdschrift voor Sociale Geschiedenis*, 1997, 2, pp. 147-181.

VAN DEN EECKHOUT (P.), SCHOLLIERS (P.), "The Construction of Women's Paid Labour. The Belgian Inquiry of 1891 into Working-class Family Budgets", in T.W. Guinnane, P. Johnson, C.E. Nunez, *The Microeconomic Analysis of the Household and the Labour Market, 1880-1939*, Sevilla, 1998, pp. 73-86 (Economic History Congress 1998, Session B17).

VAN DONGEN (W.), *Nieuwe krijtlijnen voor gezin, markt en maatschappij. Een geïntegreerde benadering*, Leuven-Apeldoorn, 1993.

VANHAUTE (E.), *Heiboeren. Bevolking, arbeid en inkomen in de 19de eeuwse Kempen*, Brussel, 1992.

VAN LEEUWEN (M.), MAAS (I.), "Social Mobility in a Dutch Province, Utrecht 1850-1940" *Journal of Social History*, 1997, spring, pp. 619-644.

VAN ZANDEN (J.L.), VAN DER VEEN (D.J.), "Boeren, keuters en landarbeiders. De sociale structuur van Salland aan het begin van de negentiende eeuw", *Tijdschrift voor Sociale Geschiedenis*, 1984, 34, pp. 155-193.

VERHELST (J.), "Problematiek in verband met de historische studie van een sociale stratifikatie", *Belgisch Tijdschrift voor Nieuwste Geschiedenis*, 1975, 3-4, pp. 367-376.